

NORMA JAKO MORÁLNÍ NÁSTROJ: VEŘEJNÉ ZOSTUZENÍ A APLIKACE DODÁVKOVÉHO PRÁVA NA NÁCHODSKU (1950–1952)

LENKA MAISNER

MAISNER, Lenka. Norm as a Moral Instrument: Public Shaming and Application of the Agricultural Delivery Law in the Náchod Region (1950–1952). *Historický časopis*, 2025, 73, 4, pp. 815–837, Bratislava.

This article explores the relationship between state-imposed agricultural delivery norms and their practical application in the everyday lives of rural inhabitants in the Náchod region during the years 1950 to 1952. The main focus lies on the language and discourse of local newspapers especially the periodical *Nová brázda* as a tool of social pressure that effectively substituted for formal legal proceedings. Based on qualitative analysis of several dozen articles, the study demonstrates that public shaming of so-called „non-deliverers“ (individuals who failed to deliver milk, meat, or eggs) functioned as a distinctive form of quasi-judicial practice. The goal was not only to enforce delivery quotas, but also to morally discipline the community. The newspaper frequently assumed the role of investigator, judge, and executor often without any legal framework, but under the guise of higher social purpose. The article also traces the shift in rhetorical style between 1950 and 1952: from individualized admonishments to an institutionalized propaganda tool of collectivization. The study thus contributes to the discussion of how legal norms in rural Czechoslovakia were implemented not only through legal instruments, but also via cultural and political practices.

Keywords: Deliveries. Quasi-judicial practice. Collectivization. *Nová brázda*. Public shaming. Náchod region, 1950–1952. Rural press. Normative pressure.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2025.73.4.8>

Výzva *Historického časopisu* k podání příspěvků na téma „Právna norma versus soudna prax“ tematizuje napětí mezi normativními rámci práva a jejich reálnou aplikací v různých historických obdobích. Tradiční právní historiografie se opírala zejména o analýzu právních textů, jejich výkladu a kodifikací. Novější přístupy však posouvají těžiště zájmu k samotné praxi, a tedy k tomu, jak se právo vykonávalo, jakými prostředky bylo prosazováno a jaké institucionální i mimoinstitucionální formy mohlo nabývat.

Tato perspektiva umožňuje analyzovat soudní praxi i tam, kde chybí klasický soudní proces či jednoznačný právní rámec. Ve specifických obdobích mocen-

ského přerodu, jako byla například kolektivizace československého venkova po roce 1948, sehrály roli „soudních“ mechanismů i jiné formy sociální kontroly: místní národní výbory, stranické struktury či veřejné tisky. Tyto nástroje, ač oficiálně nenesly znaky soudní moci, fakticky rozhodovaly o vině, trestu i veřejné rehabilitaci.

Cílem tohoto příspěvku je právě takový typ praxe zachytit – tedy formu kvazisoudního zacházení s jednotlivci na československém venkově v období 1950–1952, s důrazem na diskurzivní a sankční roli okresního tisku *Nová brázda*. Tento tisk, řízený okresním národním výborem v Náchodě, nepředstavoval pouhé informační médium, ale ve svých rubrikách se proměnil v nástroj veřejné exemplární justice, v němž se rozhodovalo o vině, cti i loajalitě ke kolektivizačnímu procesu.

Studie je rozdělena do tří tematických částí. Nejprve nastiňuje právní rámec dodávkových povinností a správních sankcí v zemědělství na počátku 50. let a ukazuje, jak byly tyto nástroje uplatňovány na okresní úrovni. Druhá část se věnuje analýze diskurzivních praktik v lokálním tisku, zejména v periodiku *Nová brázda*, a sleduje jejich normativní, autoritativní i mobilizační funkce. Závěrečná část přináší kazuistickou analýzu konkrétního případu z Řešetovy Lhoty a propojuje správní a mediální rovinu represe v konkrétní časoprostorové situaci.

Nová brázda

Periodikum *Nová brázda*, vydávané od 1. září 1950 Okresním výborem KSČ v Náchodě, patřilo mezi nejvýznamnější nástroje propagace kolektivizace v regionu. Od roku 1953 vycházelo pravidelně jako týdeník, od roku 1954 bylo zařazeno do systému Poštovní novinové služby, čímž se stalo součástí oficiálního distribučního okruhu krajského tisku. Jeho obsah cílil především na zemědělské obyvatelstvo okresu, členy JZD a pracovníky národních výborů. Noviny kombinovaly odborné články o zemědělské výrobě s agitačními a moralizujícími texty, které měly mobilizovat drobné a střední rolníky k vyšším výkonům a vstupu do družstev.

Dobové hodnocení označuje *Novou brázdu* za „jedny z nejlepších vesnických novin v Hradeckém kraji“, které „roznítily soutěživost mezi rolníky o lepší plnění zemědělských úkolů“. Přestože konkrétní údaj o nákladu se nedochoval, lze z její distribuce prostřednictvím Poštovní novinové služby usuzovat, že dosahovala stabilního rozšíření v rámci celého okresu. V roce 1958 byla redakce přejmenována a list dále vycházel pod názvem Náchodsko.¹

Většina výtisků *Nové brázdy* se však do současnosti nedochovala. Archivní fondy jsou neúplné a dochované exempláře se dnes vyskytují jen v omezeném

1 HORNÍKOVÁ. Stránky z historie nepříliš vzdálené. In *Nový čas*, 1984, roč. XXV., č. 9, s. 5.

počtu. Analýza provedená v rámci této studie vychází především z exemplářů uložených v soukromé sbírce autorky, které pokrývají klíčová léta 1950–1952.

Kolektivizace jako právně i kulturně represivní proces

Kolektivizace československého zemědělství po únoru 1948 byla státem řízený proces hluboké proměny majetkových vztahů, výroby i každodenní kultury venkova. Na rozdíl od tradičních forem pozemkové reformy neprobíhala pouze cestou změny vlastnické struktury, ale především prostřednictvím vytváření nových norem chování, loajality a identity.² Vstup do jednotného zemědělského družstva (JZD) nebyl právně povinný, avšak právní i mimoprávní nástroje vytvářely síť tlaků, v níž dobrovolnost pozbývala reálného významu.³

Právní rámec kolektivizace stál na systému smluvních závazků (např. dodávkové povinnosti, rozvržení osevních ploch, přiděly krmiv), které vyžadovaly plnění bez ohledu na reálné výrobní možnosti jednotlivých hospodářství.⁴ Zároveň však v právním systému chyběly standardizované mechanismy ochrany jednotlivce. Selhání plnění vedlo často k veřejnému zostuzení, administrativním sankcím nebo přímé exekuci majetku, přičemž se jen výjimečně uplatňoval klasický soudní proces.

Vedle právní roviny se kolektivizace opírala o kulturně-represivní strategii, jejímž cílem bylo redefinovat hodnoty spojené se zemědělstvím a venkovskou identitou. Pojmy jako „boháč“, „sabotér“, „neplnič“ nebo „zpátečník“ se staly součástí moralistického slovníku, který sloužil k sociální klasifikaci obyvatel a zároveň k legitimizaci zásahů vůči těm, kteří odmítali kolektivní model hospodaření.⁵ Tento jazyk pronikl i do veřejného prostoru prostřednictvím regionálního tisku, jenž suploval roli kulturní a morální instance – a právě tato funkce se stala podstatným prvkem tzv. kvazisoudní praxe, která je předmětem studie.

Tato studie je založena na kvalitativní obsahové analýze vesnického periodika *Nová brázda*, které vycházelo v okrese Náchod pod dohledem okresního národního výboru. Práce se opírá o průběžné sledování vybraných čísel z let 1950–1952, přičemž hlavní těžiště tvoří výtisky z roku 1952, kdy se diskurz kolektivizace ustálil do jasně rozpoznatelné struktury.

Periodikum *Nová brázda* neplnilo pouze informativní funkci. Jako orgán ONV mělo za úkol formovat morální vědomí venkovského obyvatelstva, disci-

2 JECH. *Soumrak selského stavu 1945–1960*. Praha 2001, s. 15–28.

3 KAISEROVÁ, ed. *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960: model fungování, dopady a vyrovnávání se s následky*. Ústí nad Labem 2012, s. 47–62.

4 Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR), Dodávkové smlouvy jako nástroj perzekuce selského stavu, <https://www.ustrcr.cz/dodavkove-smlouvy/> (6. 7. 2025).

5 *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 18–19, s. 6.

plinovat „neplniče“ dodávek a propagandisticky podporovat vstup do JZD.⁶ V této funkci často suplovalo klasické právní procedury: konkrétní osoby byly jmenovitě obviňovány z nesplnění závazků, označovány za „sabotéry výkupu“, „lhostejné“ či „nepřátelské živly“ a vystaveny veřejné ostudě bez možnosti obrany či vysvětlení. Výtky byly často rámovány jako referáty ONV, čímž byly institucionálně legitimizovány.⁷

Analýza se zaměřuje zejména na formální a jazykové charakteristiky těchto článků – způsob konstrukce viny, narativní strukturu, typizaci postav i performativní funkci tisku jako sankčního mechanismu. Cílem je ukázat, že Nová brázda v daném období fungovala jako prostředek kvazisoudní praxe: přestože nešlo o justiční orgán, její jazyk, repetitivní motivy a autoritativní styl představovaly mocenský nástroj se srovnatelným efektem, jaký mělo soudní rozhodnutí, a to přinejmenším v očích veřejnosti i dotčených osob.

Funkci novinového textu jako nástroje veřejného morálního odsudku a sociální sankce lze konkrétně doložit na případě Rudolfa Donáta z Řešetovy Lhoty. Ten byl v roce 1951 jmenovitě uveden na velkoformátovém plakátu s titulkem *Proč jsou fronty na maso?*, který byl veřejně vyvěšen ve vsi. Plakát spojoval konkrétní jména „neplničů“ zemědělských dodávek s nedostatkem potravin na trhu, čímž přenášel odpovědnost za celospolečenský problém na konkrétní osoby. Jazyk plakátu odpovídá diskurzivnímu stylu textů *Nové brázdy*: byl úderný, moralizující a mobilizoval kolektivní nátlak okolí. Paralelně s tím byl Donát v září 1951 oficiálně upozorněn Okresním národním výborem v Náchodě na nesplnění dodávky mléka, s výstrahou o možném předání případu trestní komisi.⁸ Tato kombinace veřejné i správní sankce zvyšovala tlak na konformitu. Stejnou linii veřejného zostuzení přejímala i *Nová brázda*, která Donáta uvedla v několika textech mezi tzv. neplniči mléka. Tito rolníci byli označeni za přímou příčinu nedostatku másla, sýrů a masa na trhu. Jejich jména byla uvedena v tabulkách s výši nesplněných dodávek, čímž byl zesílen nátlak na kolektivní odpovědnost a vytvořen dojem „veřejného hříchu“. ⁹ Přímý pramenný záznam o dopadu těchto událostí zachycuje svědectví Ludmily Donátové, podle nějž se po zveřejnění jména stal Donát terčem izolace a společenského vyloučení. Tato situace ilustruje, jak mocenský účinek diskurzu mohl mít ve venkovském prostředí efekt srovnatelný se soudním rozhodnutím.¹⁰

6 ŠPLÍCHAL. *Legal Regulation of Collectivisation and its Implementation on the Example of a Particular Family*, in: *Edge of Tomorrow 2: The Next Generation of Legal Historians and Romanists*. Brno 2024, s. 248-262.

7 STEJSKAL. Lipí odpovídá činem. In *Nová brázda*, 1950, roč. I, č. 7, s. 1.

8 MAISNER. *Rod Donátů*. Hradec Králové 2023, s. 92.

9 Anonymní autor. Neplniči mléka v roce 1951. In *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 1-2, s. 3.

10 DONÁTOVÁ. *Vzpomínky babičky ze Lhoty*. Hradec Králové 2024, s. 20.

V očích komunity tím došlo k symbolickému aktu viny a vyloučení, který měl srovnatelnou sílu jako soudní rozsudek, ač bez účasti obhajoby či právní procedury. Tento symbolický akt navíc doplňovaly skutečné mocenské zásahy ze strany státu: opakované pokuty za neplnění dodávek, zabavení dobytka, veřejné zostuzení v tisku i přímé důsledky pro psychický a fyzický stav rodiny (úmrtí manželky po kontrole ONV v roce 1953). Donátův případ ukazuje, že jazyk tiskovin a veřejných výzev fungoval v některých lokalitách jako mocenský nástroj s kvazisoudním efektem, a to jak v očích postižených osob, tak širšího okolí.

Zvolený časový rámec let 1950 – 1952 odpovídá prvnímu rozhodujícímu období kolektivizace československého venkova, kdy stát přecházel od počáteční propagace družstevního hospodaření k systematickému nátlaku a represii.¹¹ Okres Náchod byl přitom regionem s vysokou koncentrací drobných a středně velkých hospodářství, jejichž rezistence vůči JZD tvořila ideální podhoubí pro vytváření exemplárních mediálních případů. Výběr tohoto okresu není náhodný: právě zdejší tisk *Nová brázda* se stal výrazným nástrojem disciplinace a kolektivní mobilizace prostřednictvím jmenovitého zostuzování tzv. neplničů. Je třeba zdůraznit, že praxe jmenovitého zostuzování neplničů prostřednictvím okresního tisku nebyla výlučně doménou Náchodska. Výzkumy ukazují, že obdobné mechanismy se uplatňovaly i v jiných regionech. Studie například dokumentují, že vesnické noviny v průběhu kolektivizace fungovaly jako nástroje verbální perzekuce a morálního nátlaku.¹² Nicméně v případě Náchodska lze doložit mimořádně dobře zachovanou pramennou základnu, která umožňuje sledovat konkrétní strategie jmenovité diskreditace, spojení novinového diskurzu s výkonnými orgány státní moci (např. ONV) a zároveň dopad těchto praktik na jednotlivé osoby. Právě tato kombinace činí případ Náchodska vhodným pro detailní analýzu mechanismů veřejného zostuzení a disciplinace v rámci dodávkového systému.

Rok 1950 ještě zachycuje relativně volný a často moralisticky laděný jazyk, který usiluje o „převýchovu“ individuálních zemědělců skrze apel na svědomí a loajalitu.¹³ Postupem času se však diskurz zostřuje. V roce 1951 dochází ke stabilizaci narativních vzorců a články nabývají podoby pravidelných tribun lidového hněvu, mnohdy formálně podepsovaných příslušníky ONV, JZD nebo „obyvateli obce“.¹⁴ Vrcholná fáze v roce 1952 pak ukazuje plně rozvinutou for-

11 DOUŠEK. Negotiating the Representations of the Village in Socialist Czechoslovakia. In *Rural History*, 2024, 35, č. 2, s. 397-417.

12 ŠIKULA. Vesnické noviny a satirický obraz kolektivizace 50. let 20. století v moravských okresech severozápadního Horácka. In *Západní Morava. Vlastivědný sborník*, 2011, roč. XV, s. 110-137.

13 Anonymní autor. Naši zemědělci k posílení světové fronty míru. In *Nová brázda*, 1950, roč. I, č. 5, s. 3.

14 *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 31, s. 2-3.

mu kvazisoudní praxe, v níž jsou obvinění nejen jmenováni, ale i zasazeni do ustáleného schématu: viník – prohřešek – morální odsudek – výzva k nápravě. Texty nabývají oficiální vážnosti i přes absenci jakékoli právní procedury.¹⁵

Tato tříletá perioda tak poskytuje reprezentativní průřez vývojem nejen kolektivizační politiky, ale především mediálních mechanismů, jimiž byla doprovázena a vynucována. *Nová brázda* zde neslouží pouze jako zdroj informací, ale jako aktivní nástroj moci.

Koncept „kvazisoudní praxe“ v socialistickém právním prostředí

Pojem kvazisoudní praxe označuje takové formy výkonu sankce, které se navenek podobají soudnímu řízení – strukturou, jazykem nebo účinkem – ale postrádají základní právní znaky: procedurální rámec, možnost obhajoby, transparentní rozhodnutí a opravných prostředků. V kontextu socialistického právního prostředí první poloviny 50. let nabývá tento koncept zvláštního významu, protože formálně právní stát zde koexistoval s ideologicky řízeným aparátem moci, jehož logika přesahovala hranice psaného zákona.¹⁶

Socialistické právo, obzvláště v rané fázi budování režimu, nebylo vnímáno jako samostatný systém s vnitřní logikou, ale jako instrument politického záměru.¹⁷ Jak ukázala právní historiografie (např. Karel Malý, Jiří Boguszak), právo v tomto období neplnilo primárně funkci ochrany jednotlivce, nýbrž sloužilo k řízení společnosti, formování loajality a sankcionování ideologických odchylek. Pokud formální soudní řízení nedokázalo pružně postihovat „nepříznupůsobivé“ chování, bylo vytlačeno do jiných struktur jako např. správních, stranických, mediálních.¹⁸

Kvazisoudní praxe se v tomto prostředí často odehrávala na pomezí státní a společenské sféry. Typickým prostředím byla obec, jednotné zemědělské družstvo, národní výbor – a právě regionální tisk. V nich se jednotlivci stávali předmětem veřejného hodnocení, disciplinace a zostuzení bez toho, aby bylo nutné konat soudní řízení. Výsledkem bylo utváření mocenské praxe, která nebyla nelegální, ale byla „mimo zákon“, protože operovala jazykem práva, ale nikoli jeho procedurami.

V tomto smyslu je *Nová brázda* paradigmatickým příkladem kvazisoudní instituce, kdy vytváří jména a skutky jako obžalovací materiál, nabízí „důkazy“ v podobě výnosů, výroků, „hlasů z obce“, vyhlašuje vinu bez práva na slyšení

15 *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 6, s. 2-4.

16 KUKLÍK. Changes in the Czechoslovak Legal System 1948–1960. In *Czech Law in Historical Contexts*. Praha 2015, s. 159.

17 Tamtéž, s. 160.

18 Tamtéž, s. 167-168.

a umožňuje vykonání trestu prostřednictvím veřejné hanby, ztráty důvěry a existenčního tlaku.¹⁹

Takto konstruovaná *kvazisoudní praxe* není jen anomálií právní historie, ale je symptomem prostředí, v němž je moc rozptýlená mezi instituce, jazyk a rituál. Porozumět jí znamená překročit analýzu zákonných norem a ptát se, jak se právo nahrazuje, když zůstává formálně v platnosti, ale přestává být nástrojem spravedlnosti.

Právní rámec dodávkové povinnosti a jeho aplikace

Po únoru 1948 došlo v Československu k zásadní přeměně právního rámce zemědělské výroby. Zemědělci byli vázáni státem centrálně plánovanými dodávkami zemědělských produktů, jejichž výše byla určována bez ohledu na reálné podmínky konkrétního hospodářství. Povinnost dodávek byla opřena o sérii vyhlášek, směrnic a rozhodnutí ministerstva výživy, která měla závazný charakter. Klíčovým nástrojem byla tzv. dodávková smlouva, uzavíraná mezi zemědělcem a státem, která stanovovala konkrétní množství produktů, např. mléka, masa, vajec nebo obilovin, k povinnému odevzdání.²⁰

Z hlediska právní struktury šlo o hybridní nástroj. Formálně šlo o smluvní vztah, avšak v praxi nebyla uzavírána na základě svobodné vůle obou stran. Stát skrze okresní a místní národní výbory určoval výši kvót a fakticky znemožňoval jejich zpochybnění. Zákonná úprava přitom postrádala přímé a systematizované odvolací mechanismy. Zemědělec se sice mohl formálně obrátit na vyšší správní orgán, avšak takové případy byly v praxi spíše výjimečné a neúčinné.

Sankcí za nesplnění dodávky bylo několika typů. Kromě finanční pokuty a propadnutí části úrody bylo možné přistoupit k administrativnímu zásahu jako odebrání dobytka, vyloučení z přidělového systému nebo zabránění v přístupu ke krmivům a osevům. Tyto zásahy byly často prováděny bez soudního příkazu, pouze na základě rozhodnutí MNV nebo ONV. Ačkoli Nejvyšší správní soud formálně fungoval až do konce roku 1952, v dochovaných případech z Náchodska jeho zásahy doloženy nejsou. Správní rozhodování v otázkách dodávkového práva probíhalo na úrovni okresních národních výborů, zejména jejich trestních komisí, bez systematického přezkumu ze strany vyšších soudních instancí. Rozhodování mělo převážně exekutivní a disciplinární charakter, což odpovídá dobovému trendu posilování pravomocí státní správy na úkor soudní moci.

Právní rámec tak vytvářel situaci, v níž byly zemědělci povinni plnit kvóty, jejichž stanovení nemohli ovlivnit, za podmínek, které nemohli zpochybnit,

19 Anonymní autor. Před soudem národa. In *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 3-4, s. 3.

20 KAPLAN. *Československo v letech 1948–1953 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*, s. 79.

a s následky, proti nimž se nemohli efektivně bránit. Právo zde přestávalo být prostředkem rovnováhy mezi občanem a státem a stávalo se jednostranným nástrojem řízení a nátlaku. Tato asymetrie se následně promítla i do mimoprávních nástrojů sankce, zejména do tisku, který přebíral úlohu veřejného rozhodčího.²¹

Jaké nástroje měly MNV a ONV formálně k dispozici

Místní a okresní národní výbory představovaly v období kolektivizace klíčové články výkonu státní moci na venkově. V právním systému poválečného Československa byly definovány jako orgány státní správy s přenesenou pravomocí, ale jejich kompetence v praxi rozšiřovaly daleko za rámec běžné správy. Právě v otázkách dodávek a kolektivizace hrály tyto výbory nejen roli administrátorů, ale i rozhodujících aktérů bez faktického dohledu vyšší instance.²²

ONV byly oprávněny stanovovat výši dodávek pro jednotlivé obce, rozdělovat krmiva, osevy a techniku, posuzovat „výkonnost“ jednotlivých hospodářství a přijímat disciplinární opatření. MNV pak tyto kvóty dále rozepisovaly na jednotlivé zemědělce, přičemž často vycházely z údajů, které samy získaly při revizích, kontrolách či na základě „zpráv z lidu“. V praxi se tak stávaly arbitrárními rozhodčími v otázkách, které zasahovaly přímo do vlastnických a osobních práv obyvatel.²³

Kromě rozvrhování dodávek a přidělů měly národní výbory k dispozici i mocenské nástroje sankcí. Patřily mezi ně zejména odebrání části majetku (např. dobytka) za „neplnění plánů“, vyloučení ze zásobovacího systému, tedy odebrání potravinových lístků nebo odmítnutí přidělů, blokace přístupu k mechanizaci a krmivům, veřejné projednání provinění před obcí a v neposlední řadě i nahlášení případů k trestnímu stíhání pod záminkou „sabotáže“ nebo „rozvracení“.²⁴

Zcela specifickým nástrojem se však stal tisk, především ten regionální, který byl pod přímým dohledem ONV. Právě v něm se rozhodnutí výborů publikovala, doplňovala morálním výkladem a stvrzovala veřejnou platnost. Jak ukazuje Nová brázda, články typu *Prodal krávu a nemůže plnit dodávku mléka!* nebo *Pan Týfa, že nemá, že nedá* nejsou pouhými informacemi, ale samy o sobě představují akt disciplinace a veřejné sankce.²⁵

Formálně tak sice šlo o „správní rozhodování“ v rámci pověření zákonem č. 280/1948 Sb., avšak v konkrétních případech přerůstala rozhodovací činnost

21 JUNĚCOVÁ a PŠENÍČKOVÁ. *Zemědělské družstevnictví: Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD: 1948–1949*. Praha 1995, s. 31–32.

22 Zákon č. 280/1948 Sb. o krajském zřízení.

23 STEJSKAL. Lipí odpovídá činem. In *Nová brázda*, 1950, roč. I, č. 7, s. 1.

24 A.T. Soud nad vesnickým boháčem Kaněrou ze Zliče. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 34, s. 3.

25 VALÁŠEK. Pan Týfa, že nemá, že nedá... In *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 18–19, s. 6.

ONV/MNV do podoby mimoprávní autority, jak v administrativních opatřeních, tak v kulturní inscenaci viny a nápravy.

Ačkoli právní řád formálně připouštěl možnost obrany proti rozhodnutím státní správy, v praxi byla cesta k soudní ochraně práv zemědělců fakticky uzavřena. Dodávková povinnost byla vnímána jako součást „povinností k lidově demokratickému zřízení“, a její neplnění se netrestalo podle civilního práva, ale jako přestupek, správní delikt či ve výjimečných případech trestný čin proti státu. To znamenalo, že ve většině případů se nevedlo žádné soudní řízení, neexistovala obžaloba, možnost obhajoby ani rozsudek. Rozhodnutí o vině a trestu činily správní orgány nebo stranické struktury, často bez záznamu či možnosti odvolání.

Právo zde nesloužilo jako rámec řešení sporů, ale jako jazyk legitimace sankcí, které byly ve skutečnosti určovány mocensky. Institucionálně se tento stav promítl do praxe národních výborů, které mohly bez soudního dohledu přistoupit k výraznému zásahu do života jednotlivce. Od přidělové diskriminace až po odebrání dobytka. Ačkoli se tyto kroky formálně opíraly o platné normy, v rozhodujícím množství případů šlo o správní rozhodnutí bez možnosti opravného prostředku a bez standardní právní procedury.²⁶

Na základě výtisků *Nové brázdy* z let 1950–1952 je patrné, že velká část medializovaných případů spojených s kolektivizací neprobíhala v rámci formálního soudního řízení. V textech často chybí jakákoli zmínka o předvolání, právní kvalifikaci skutku, obhajobě nebo rozsudku. Místo toho je narativ postaven na jazyku morálního odsudku a výzev k nápravě: *Správným rozpisem potlačujeme vesnické boháče, Usvědčíme škůdce a Vesnický boháč vykořisťuje za všech okolností.*²⁷

Specifické postavení má text *Soud nad vesnickým boháčem Kaněrou ze Zliče*, který jako jeden z mála případů explicitně popisuje skutečné trestní řízení před komisí ONV. Přesto i v tomto článku dominuje moralizující jazyk, který činí z formálního soudu inscenaci ideového odsudku a varovného příběhu.²⁸

Tato praxe dokládá, jak snadno se stíral rozdíl mezi právní a mimoprávní rovinou. Jednotlivec zde často nevystupuje jako právní subjekt, ale jako objekt veřejného hodnocení. Mocenský akt se neodehrává jen ve správních strukturách, ale i v symbolickém prostoru prostřednictvím tisku, který vystupuje jako *de facto* tribunál lidové spravedlnosti. Tak se ustavuje forma kvazisoudní praxe: „rozsudek bez soudu“, jehož nástrojem je jazyk, rituál a veřejná hanba.

26 KAPLAN a PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno 2001, s. 20–36.

27 *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 1–2, s. 3–6.

28 A.T. *Soud nad vesnickým boháčem Kaněrou ze Zliče*. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 34, s. 3.

Místo *Nové brázdy* v moci: diskurz jako nástroj

Nová brázda byla regionálním periodikem vydávaným okresním národním výborem v Náchodě od roku 1950. Již samotný podtitul *Okresní vesnické noviny Náchodska* odkazuje na její primární funkci – oslovovat, formovat a kontrolovat venkovské obyvatelstvo v souladu s ideologickými požadavky probíhající kolektivizace. V tiráži opakovaně figuruje ONV jako vydavatel a odpovědný redaktor jako „zástupce politického vedení“, což činí z tohoto listu nikoliv nezávislý informační kanál, ale nástroj přímého výkonu moci.

Formálně byla *Nová brázda* týdeník s regionálním dosahem, jehož distribuce pokrývala obce náchodského okresu. Obsah tvořily jak ideologické úvodníky, tak místní zprávy, referáty z JZD, výroční schůze, ale především články zaměřené na tzv. neplniče a škůdce dodávek. Tyto texty často obsahovaly plná jména obviněných, popis provinění a výzvu k nápravě – přičemž se nejednalo o soudní zprávy, ale o redakčně zpracované veřejné obžaloby, mnohdy prezentované jako „hlas lidu“ nebo stanovisko MNV.²⁹

Jedním z typických rysů periodika je jeho jazyková koncepce: články jsou psány expresivním, hodnotícím a moralizujícím stylem. Nejde pouze o sdělení faktů, ale o konstrukci narativu, v němž je každé provinění vsazeno do rámce třídního boje, morálního selhání a odporu vůči socialistické budoucnosti. Četnost těchto příspěvků se zvyšuje zejména v roce 1952, kdy se *Nová brázda* proměňuje v systematický prostor pro veřejnou dehonestaci konkrétních osob a nátlak na kolektivní konformitu.³⁰

Tisk se tak stává rozšířeným polem správního výkonu: v některých člancích je přímo uvedeno, že text vznikl na podnět ONV nebo po jednání v rámci JZD, v jiných je uveden jako „zpráva z vesnice“. Tak či onak, periodikum funguje jako rozhraní mezi politickým rozhodnutím a veřejným prostorem, kde se rozsudek stává sdělením a jeho moc spočívá právě v té sdělnosti.

Jedním z nejvýraznějších rysů *Nové brázdy* je specifická stylistika článků zaměřených na „neplniče“ a jiné narušitele socialistického pořádku. Tyto texty se neomezují na popis skutkového stavu – naopak, jejich hlavním účelem je morální konstrukce viny, která se opírá o tři základní prvky: přímé oslovování, emocionálně zabarvený jazyk a opakující se narativní schéma, jež čtenáři neustále podsouvá jednoduchý výklad reality.

Nejprve je tak třeba upozornit na přímé oslovování adresátů. V řadě článků je použit apelativní tón, který evokuje osobní výzvu nebo výslech. Například v textu nazvaném *Co mám, sežeru sám* je čtenář konfrontován s výrokem, který stylizuje redaktora do role jakéhosi veřejného prokurátora. Citace je prezentová-

29 *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 24, s. 1-6.

30 *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 3-4, s. 1-4.

na jako výrok vesnického boháče Petíra ze Šerče. Autor článku jej poté označuje za „nenasytného sobce“, který si „nezaslouží říkat člověk“ a vyhrožuje mu: „*Jste dobrým žákem krvelačné bandy zrádců na západě, pane Petíro, ale časy po kterých toužíte, se již nikdy nevrátí [...] nečeká na vás nic jiného než následování Kaněry ze Zliče. Republiku si vaši práci rozvracet nenecháme.*“³¹

S tím souvisí emocionální jazyk, který je postaven na výrazech jako „hanba“, „lhostejnost“, „sobectví“, „reakce“ či „nepřátelství ke kolektivní práci“. Hodnotící slovník zpravidla nepochází z úst nějaké autority, nefiguruje zde právník, soudce ani policista, ale pochází z „lidu“, „rolníků“, „spoluobčanů“, jejichž „hlas“ je stylizován redakcí. Takto vzniká efekt kolektivní morální nadvlády, která má být nejen potrestáním, ale i návodem k nápravě.

Třetím pilířem je repetitivní schéma viny, které se v článcích objevuje ve stabilní podobě. Identifikace viníka jménem (často i s přesnou adresou),³² vymezení konkrétního prohřešku (např. „nedodal 120 litrů mléka“), ocenění těch, kteří plní své povinnosti („soused Duben dodal, i když má jen jednu krávu“), morální odsudek („ten, kdo měl a nedal, nemůže být náš“), výzva ke změně („Čekáme, že pan Petrů pochopí, co od něj kolektiv žádá“).

Toto schéma vytváří didaktickou a dramatickou strukturu, která zároveň individualizuje i schematizuje provinění. Viník je konkrétní, ale jeho chyba je abstraktně typizovaná – není to jen Týfa, ale typ Týfy jako třídního zrádce, zpátečníka a sobce. Tímto způsobem tisk nejen informuje, ale i produkuje vzorce chování a modely občanské loajality.³³

Jazyk *Nové brázdy* tak nepodává obraz reality, ale realitu formuje, a to jazykem odsudku, očekávání a nápravy, který supluje jak správní, tak soudní procedury. Skrze tyto narativní vzorce vzniká specifický žánr veřejného zostuzení jako funkční náhrada za chybějící soudní řízení.

Vedle obecné jazykové strategie budování morální viny vykazuje *Nová brázda* i zcela konkrétní příklady osob, které se staly středobodem opakované narativní inscenace. Tito jedinci nebo rodiny nejsou v textech pouze jmenovány. Jejich jména, skutky i „charakterové vady“ se v různých číslech periodika vracejí v mírných variacích, čímž vzniká dojem „kauzy“ – opakovaného morálně-právního příběhu, v němž redakce vystupuje jako soudce, obec jako svědek a veřejnost jako exekutor.

Typickým případem je pan Matys ze Studnice, jehož „případ“ se v *Nové brázdě* v roce 1951 objevuje celkem ve třech číslech, a to v jasně strukturované

31 O. K. „Co mám, sežeru sám.“ In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 35-36, s. 4.

32 Anonymní autor. Vesnickému boháči J. Tylšovi také sypalo. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 29, s. 2.

33 *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 18-19, s. 1-6.

gradaci. V prvním článku *Pan Matys ze Studnice se nedočká* je Matys zachycen jako obyčejný venkovský odpůrce, který na nádraží vede konverzaci s paní Šrámovou z Nového Města nad Metují. Vyjadřuje nespokojenost s režimem, stěžuje si na vysoké náklady života a nostalgicky vzpomíná na poměry „za první republiky“. Redakce jej líčí jako člověka, který „čeká na válku“ a „nechce dýchat s ostatními“, motiv separace se zde objevuje poprvé.³⁴

Ve druhém textu, nazvaném *Ještě o panu Matysovi ze Studnice*, dochází k výraznému posunu. Matys je už nejen antisystémový, ale také morálně odpudivý. Autoři textu jej obviňují ze sobectví, latentní kolaborace a ze znevažování kolektivního utrpení: „*Pan Matys si přeje válku. Je mu lhostejno, raněný, zmražený, mrtvoly ostatních ho nezajímají.*“ Přidává se motiv buržoazního sobce – Matys se snaží „*znovu vykřikovat sobectví a touží přes mrtvoly po mamonu a bohatství*“.³⁵

Závěrečná fáze se odehrává v článku *Navštívil nás pan Matys ze Studnice*, který popisuje jeho osobní návštěvu redakce. Matys zde přichází žádat odvolání článků, v textu se však stává objektem ironie a znevažování. Je vykreslen jako směšný, ztracený muž, který svými názory „uráží pracující lid“ a vyhrožuje, že „všechno jednou praskne“.³⁶

V textech tak vzniká ucelená a opakovaně posilovaná figura provinilce. Nikoli právně, ale morálně. Nejde o prokazatelné porušení norem, ale o „postoje“, „slova“, „neochotu“, „individuální zájmy“, které jsou v novém systému automaticky kriminalizovány. Články neslouží k informování, ale k budování dramatického rámce, v němž je veřejně přidělována vina a izolováno „nežádoucí“ chování.

Tyto „kauzy“ tak slouží nejen k adresnému zostužení, ale především k vytváření kulturní paměti kolektivizace, v níž je každý jedinec potenciální Matys a *Nová brázda* je tribunál, který určuje, kdo do kolektivu patří a kdo jej rozkládá.

Jak se konstruuje „nepřítel lidu“: motivy lakoty, lenosti, individualismu

V textech *Nové brázdy* se obraz tzv. neplniče nebo škůdce kolektivu nekonstruuje náhodně. Jde o pečlivě vystavěný rétorický útvar, jehož cílem není pouze informovat o porušení dodávkové povinnosti, ale typizovat nepřítele lidu jako morálně pokřivenou osobnost, jejíž selhání není věcné, ale charakterové. Analýza opakujících se jazykových motivů ukazuje, že základní osu tohoto diskurzu tvoří lakota, lenost a individualismus – tři negativní kvality, které jsou v ostrém kontrastu vůči ideálnímu obrazu „uvědomělého družstevníka“.

34 A. T. Pan Matys ze Studnice se nedočká. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 33, s. 4.

35 Anonymní autor. Ještě o panu Matysovi ze Studnice. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 34, s. 4.

36 A. T. Navštívil nás pán Matys ze Studnice. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 35-36, s. 6.

Lakota je nejčastěji artikulovaným motivem. Zemědělec, který „měl a nedal“, není vnímán jako někdo, kdo selhal kvůli objektivním podmínkám a je zobrazován jako někdo, kdo vědomě zadržel hodnoty určené pro kolektiv. Například v případě Čepelkových se píše: „*Paní Čepelková měla dostatek, ale mléko neodevzdala. Zatajila. A zatímco jiní se dělí, ona si nechává pro sebe.*“ Zatajení se zde nestává jen přestupkem, ale hříchem proti morální ekonomii kolektivní obce.

Lenost je druhým stabilním motivem. Používá se zejména v kontrastu se sousedy, kteří „i přes těžké podmínky“ plní, zatímco neplní „nepracuje dost“, „nedojí včas“, nebo „zapomíná odvádět“. V případech Matyse a Týfy se objevuje formulace, že „ostatní chodí včas, jen on ne“, nebo že „nemá čas, ale má kravku“, což vytváří obraz pasivity na hranici sabotáže.

Třetím motivem je individualismus. Chování, které je prezentováno jako přežitek předválečné mentality. Často je spojeno s větou typu: „*Chce si hospodařit sám, po staru, bez kontroly.*“ Taková touha po autonomii je chápána jako popření samotného smyslu kolektivizace, tedy jako ohrožení vyššího ideálu. V jednom z článků se píše: „*Cinka hospodařil po svém, prodal krávu, nikomu nic neřekl. To je přesně ten druh sedláka, který rozkládá kolektiv svou uzavřeností.*“

Z těchto opakovaných motivů se skládá formulář viny, který nepopisuje konkrétní jednání v právním smyslu, ale atributy charakteru, jež jsou vnímány jako neslučitelné s budováním socialismu. Každý provinilec je tak méně pachatelem a více typem: lakomcem, lenochem, buržoustem, zpátečníkem, nepřitelem lidu.

Tento proces typizace umožňuje nejen morální odsudek jednotlivce, ale i preventivní disciplinaci kolektivu. Obec se v textech učí rozpoznávat znaky „reakčního rolníka“, a tím je tlačena k aktivní spoluúčasti na jeho izolaci. Viny jsou personalizované, ale zároveň přenášeny na všechny, kdo by mohli vykazovat podobné znaky chování. Diskurz Nové brázdy tak neustále udržuje ostražitou hranici mezi loajalitou a podezřením a každý čtenář ví, že se do role „Cinky“ může dostat rychleji, než tuší.³⁷

Užití ironie a morálního odsudku místo právní klasifikace

Jedním z nápadných rysů diskurzu Nové brázdy je preference ironického a zesměšňujícího tónu před přesným právním jazykem. Namísto právní kvalifikace činů využívá periodikum moralistní výsměch a ideologické nálepkování. Článek *Dědečka Habrů politika neživí* je ukázkovým příkladem: neobviňuje nikoho konkrétního z porušení zákona, ale prostřednictvím karikatury „dědečka Habrů“ vytváří archetyp odpůrce socialismu. Nostalgického, sobeckého a směšného.

Ironie se zde stává nástrojem delegitimizace. Namísto argumentu se nabízí zesměšnění: „dědeček Habrů“ poslouchá *Hlas Ameriky*, nevěří politikům a jeho

37 R. Prodal krávu a nemůže plnit dodávku mléka! In *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 18-19, s. 6.

paměť selektivně idealizuje kapitalismus. Text s nadsázkou líčí, že „za vlády kapitalistů se všichni měli líp, protože byli mrtví“, čímž vytváří komickou hyperbolu, jež má zároveň fungovat jako morální výstraha. Obviňovaný není vinen skutkem, ale názorem, protože „nesouhlasí s budováním JZD“, a to stačí k tomu, aby byl veřejně zostuzen.

Morální odsudek se tak opírá nikoli o fakta, ale o emocionalitu: výrazy jako „nepomáhá budovat“ nebo „nesouhlasí s prezidentem“ jsou vágní, ale silně nabitě. Nejde o prokázání provinění, ale o inscenaci postoje jako trestného.

Tento jazykový rámec zbavuje karikovanou postavu jakékoli důstojnosti. Vina není prokazována, ale předpokládána; soud není veden, ale nahrazen textem, který přináší hotový verdikt. Dědeček Habrů se tak nestává subjektem polemiky, ale objektem výsměchu, který má potvrdit normu. *Nová brázda* tím plní roli morálního exekutora, nikoli informátora.³⁸

Jazyk *Nové brázdy* naplňuje roli souběžné instituce spravedlnosti nejen obsahem, ale i formou. Mnohé články jsou vystavěny tak, že již jejich nadpisy plní funkci odsouzení, z něhož není úniku. Nejvýraznějším příkladem je text *Ublíží našim dětem*, jehož samotný titul implikuje morální zločin. Nikoli vůči státu, ale vůči dětem, tedy nejzranitelnějšímu segmentu společnosti. Obvinění zde nespočívá v porušení právní normy, ale v ohrožení „výživy dětí a nemocných“. Vynechaná dodávka mléka je rámována jako přímý útok na veřejné blaho: „*Tito zemědělci okrádají veřejné zásobování, okrádají pracující o hodnotnou výživu, okrádají děti i nemocné.*“

Forma článku odpovídá žánru veřejné obžaloby. Obvinění jsou jmenovitě uvedeni, včetně konkrétních výtek a číselných údajů o neodevzdaných litrech. Celkový dluh je shrnut do sumární věty – „na začátku letošního roku někteří zemědělci dlužili skoro 200 000 l mléka“ – čímž se celá situace rámuje jako kolektivní hrozba. Jazyk není neutrální: mluví se o „škůdcích“, „nepřátelích zásobování“, „sobeckých“ jednotlivcích, jejichž provinění „by stačilo, aby jim více než po měsíc bylo zásobeno celé větší město“.

Text tím přebírá roli jakéhosi kvazirozsudku, v němž místo paragrafu figuruje morální rámec a místo soudu samotného zde působí redakce. Článek nepředkládá důkazy, nevyjadřuje pochybnosti, nenabízí prostor pro obhajobu. Naopak, uzavírá se výzvou k dalším obviněním: „*Žádáme, abyste nám o tom něco napsali do příští Nové brázdy!*“ I tato výzva má jasnou funkci: vybudit participaci čtenářů a proměnit je v aktéry veřejného tribunálu.

Ve spojení s absencí možnosti reakce nebo opravy se z tisku stává autonomní soudní platforma, jejímž jediným právním rámcem je morální konsenzus budovaný redakcí. Odsouzení se zde děje nejen textem, ale i veřejností, která je impli-

38 A. Č. Dědečka Habrů politika neživí. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 25, s. 3.

citně vyzvána k účasti na výkonu trestu, byť třeba jen v podobě izolace, nátlaku nebo veřejného zostuzení.³⁹

Absence formálních rozsudků, přesto reálné důsledky

Ve většině medializovaných případů, které *Nová brázda* v letech 1950–1952 zveřejnila, neexistuje žádný důkaz o tom, že by došlo k řádnému soudnímu procesu ve smyslu právního řízení se soudcem, obhajobou, možností odvolání nebo transparentním rozhodnutím. Přesto však tyto texty vykazují silné znaky výkonu moci, a to jak symbolické, tak praktické.

V některých případech se redakce pokusila dodat svým textům zdání institucionalizace. Titulek *Soud nad vesnickým boháčem Kaněrou ze Zliče* například evokuje přímou účast soudu. Text skutečně hovoří o komisi ONV, která Kaněru „potrestala pokutou 150 000 Kčs a případně náhradním trestem odnětí svobody na 6 měsíců“, avšak chybí jakákoliv zmínka o justičním orgánu, soudci nebo obhajobě. Zmíněný „soud“ je v praxi administrativní rozhodnutí výboru, vykonávané bez procesních záruk. Zbytek článku už pouze opakuje narativní vzorec hanobení: Kaněra „neposekal řepku“, „vymlouval se“ a „jeho prospěchářství budí odpor“.⁴⁰

Ještě silnější posun od práva k inscenované spravedlnosti ukazuje článek *Před soudem národa*, který líčí „hlavní líčení“ s „viníky podvracení lidové demokratického zřízení“ jako rituální akt politické očisty. Sál je plný stranických funkcionářů, předsedající je označen pouze jako „soudce“, bez dalších atributů legitimní soudní autority. Text je psán s cílem vytvořit dojem procesu, ale reálně se jedná o inscenovaný performativní výstup stranické moci.⁴¹

Tyto texty potvrzují klíčový mechanismus kvazisoudní praxe: nikoliv skutečné právo, ale jeho jazyk a forma přetvořené do ideologického rituálu, v němž trest už není výsledkem řízení, ale předem daným očekáváním. Kaněra je „odsouzen“ dříve, než čtenář dočte první odstavec, a ostatní postavy, jako paní Čepelková nebo pan Duben, jsou zařazeni do stejného rámce: jméno – provinění – morální odsudek – výzva ke kolektivnímu vyloučení.

V kombinaci s absencí práva na obhajobu, nadužíváním ironie, přímých výzev a apelů na morální hněv komunity se z *Nové brázdy* stává nástroj výkonu moci, který sice nepoužívá paragrafy, ale trestá s neméně silným účinkem. Ať už prostřednictvím hanby, izolace, ztráty přídelů nebo likvidace důvěry, tyto zásahy měly pro konkrétní jednotlivce srovnatelné dopady jako reálný rozsudek. S tím rozdílem, že nebylo kam se odvolat.

39 Anonymní autor. Ublížíjím našim dětem. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 30, s. 1.

40 A. T. Soud nad vesnickým boháčem Kaněrou ze Zliče. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 34, s. 3.

41 Anonymní autor. Před soudem národa. In *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 3-4, s. 3.

Veřejné pranýřování v tisku mělo své konkrétní funkce a důsledky, které výrazně překračovaly symbolickou rovinu. V kontextu venkovského života počátku 50. let znamenalo negativní zviditelnění v *Nové brázdě* nejen ostudu, ale okamžitý zásah do životních podmínek dotčeného člověka. Články totiž často obsahují výzvy k zásahu, které nejsou formálně rozhodnutím, ale fakticky ho nahrazují.

Příkladem je článek o paní Schejbalové z Trubějova, kde se nejen konstatuje její „sobectví“, ale čtenáři jsou opakovaně vyzváni k reakci: „*Paní Schejbalové z Trubějova by měli všichni občané ve vsi věnovat více pozornosti. [...] Domníváme se, že by jí na Trubějově měli věnovat hodně pozornosti. Více než při dodávkách mléka, které dluží.*“ Nejde jen o informaci, ale text apeluje na obec jako kolektivního vykonavatele korekce, která má nastolit řád.

Podobný případ představuje Adolf Čapek ze Serče. Zde se spojuje výčet nedodaných komodit se zobecněním o jeho charakteru: „*To jsou slova vesnického boháče Čapka, hnusného sobce v lidské podobě.*“ I zde dochází ke kriminalizaci nejen skutku, ale i osoby samotné, včetně její rodiny. Zaznívá podezření na „hrubou dcerušku“, kritika jeho chování v minulosti, nářky na zaměstnávání služebnictva a vyústění do závěru, že „*nic dobrého nelze říci o jejich chování k lidem*“.⁴²

Oba případy ukazují, jak tisk supljuje jak vyšetřovací fázi (výčet závad), tak výrokovou fázi (odsouzení) a nakonec i výkon sankce prostřednictvím výzvy k sociální izolaci, vyloučení z výhod, a především morálního vyřazení z komunity. Reálné důsledky těchto textů přitom mohly mít formu odepření přidělu, odmítnutí pomoci ze strany JZD či ONV nebo dlouhodobou ztrátu důvěry bez jediného právního aktu.

Vývoj mezi roky 1950–1952

1950: přechodná fáze – kombinace výzev a výhrůžek

Rok 1950 představuje rané a formativní období kolektivizační kampaně, v níž jazyk regionálního tisku jako *Nová brázda* osciloval mezi nadějí, výzvou a implicitní výhrůžkou. V textech z tohoto období se formuje narativ „radostné práce“, který má sloužit jako pozitivní rámec kolektivizace: zemědělci jsou zobrazováni jako hrdinové budující vyšší formy společenského zřízení, v nichž mizí třídní rozdíly, dřina se proměňuje v zpěv a ženy „si staví prádelny“. Výrazný je mobilizační apel na morální jednotu, spolupráci a účast na budování socialismu, který je v textu napojen na světový mírový boj i osobní štěstí.

Citace jako „*Lhotky budují v novém duchu a výsledky [...] jsou jistě pro družstevníky více než radostné!*“ ukazují na převažující étos optimismu. Morální apel

42 *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 35-36, s. 4-5.

je často kolektivní a neadresný, určený „ženám našich vesnic“, „všem, kdo ještě stojí stranou“, případně anonymním „některým rolníkům“, kteří dosud nepochopili „nové formy života“. V této fázi kolektivizace se diskurz snaží být inkluzivní: opozice ještě není vinou, ale nepochopením.⁴³

Zároveň se však objevují první známky veřejné kritiky jednotlivců. Článek *Pan Duben hospodaří „na svém“ a „po svém“* už vykazuje některé znaky budoucího disciplinárního stylu. Duben je jmenován, popisován s ironií a jeho neplnění závazků je předkládáno veřejnosti jako problém, který „bude muset být zodpovězen“. Ačkoliv ještě nepadá rozsudek, z textu vyplývá, že dotyčný bude předmětem dalšího sledování: „*Velmi nás zajímá, co v tomto směru učinil MNV Lipí.*“⁴⁴

Jazyk této fáze je tedy ambivalentní. Na jedné straně převažuje étos budování, radosti, pokroku a rovnosti. Na druhé straně se začíná konstruovat narativ viny: ti, kdo nesdílejí nadšení, jsou nejprve popisováni jako váhající, později jako sobečtí a nakonec jako překážka. Redakce ještě nehovoří jazykem trestu, ale začíná definovat rámec, v němž bude později trestání možné.

1951: Konsolidace diskurzu, masová exemplifikace a začátek „kádrování“ tisku

Rok 1951 představuje zásadní moment ve vývoji jazykového rámce kolektivizačního tlaku na venkov. Oproti roku 1950, kdy byly výzvy k plnění a vstupu do JZD spíše mobilizační a apelativní, se v roce 1951 diskurz stabilizuje, personalizuje a nabývá systematictějších forem. V textech *Nové brázdy* se začíná etablovat ustálený narativní model, v němž je viník nejen pojmenován, ale i veřejně kádrován bez právního rámce, ale s plným represivním účinkem.

Stále častěji se objevují články sériově jmenující neplniče, a to někdy i desítky jmen v jednom textu, doplněné adresou a výší dluhu na mléce, masu či bramborách. Například v článku *Odhalujeme neplniče mléka* je jmenováno více než deset jednotlivců s přesným uvedením objemu neplněné dodávky. Styl článku se podobá policejnímu hlášení nebo výpisu z evidence, ale s moralistním komentářem a veřejnou výzvou k nápravě. Tito lidé nejsou pouze nedbalí, jejich činy údajně „poškozuji zásobování“, „ohrožují děti“, a vyvolávají „neklid mezi dělníky“. Neplniči se tak stávají implicitními sabotéry státu.⁴⁵

Zároveň však přetrvává strategie porovnávání a „přesvědčování“. Nikoli ale už jako empatická výzva, ale jako rámec, v němž „přesvědčený“ znamená loa-

43 *Nová brázda*, 1950, roč. I, č. 7, s. 2.

44 HRUBÝ. Pan Duben hospodaří „na svém“ a „po svém“. In *Nová brázda*, 1950, roč. I, č. 5, s. 2.

45 JIROUŠEK. Odhalujeme neplniče mléka. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 31, s. 2.

jální a „nepřesvědčený“ zasluhuje zostuzení. Například v článku *Přesvědčovat, přesvědčovat* se sice odvolává na Gottwaldovu „trpělivou metodu přesvědčování“, ale zároveň se tam píše: „Každé odchýlení od této zásady znamená přímo brzdit a poškozovat vývoj.“⁴⁶

Vedle neplničů se nově objevují i postavy sabotérů jako třeba vesnický boháč Mertlík, který „kope krávy do zadku, aby tloustly“ a odmítá vstup do JZD s výsměchem pionýrům i výborům.⁴⁷ Nebo Adolf Čapek, jehož „sobecká, hnusná slova“ o tom, že „by chudá pakáž chcipla hladý“, jsou otištěna v závěru článku jako důkaz jeho morální zkaženosti.⁴⁸

Diskurz se rozšiřuje také na zástupce správy, jako zemědělského referenta Pinkavu, který „myslí po staru“ a brání pokroku v obci. Článek není jen kritikou jeho postoje, ale přímou výzvou k jeho veřejné sebekritice.⁴⁹

V roce 1951 tedy tisk přestává být pouhým nástrojem agitace a stává se nástrojem morálního soudu, personální selekce a veřejného trestu. Anonymita mizí, jména jsou nejen zveřejňována, ale podrobována charakterové analýze. Přechod od výzvy k exemplárnímu kádrování je dokončen.

1952: ustálená struktura, články jako kvazisoudní zápisy

Rok 1952 představuje vrcholný bod vývoje *Nové brázdy* jako nástroje kvazisoudní praxe. Styl článků se v tomto roce stabilizuje do opakovatelné struktury připomínající soudní rozsudek. Každý text obsahuje identifikaci viníka, popis provinění, morální hodnocení a výzvu ke společenskému odsudku, přičemž vše je podáno jako samozřejmé a nevyžadující obranu. Titulky jako *Nepřátelům republiky u nás pšenice nepokvete!*,⁵⁰ *Jací lidé pomáhali americkému vrahu?*⁵¹ nebo *Tak, družstevníci, takhle ne!*⁵² fungují jako rozsudky samy o sobě. Jde o jazyk, který nepřipouští pochybnost.

Zvláště explicitně se tento kvazisoudní rámec ukazuje v textech o procesu s tzv. pomocníky amerického parašutisty. *Nová brázda* nejen parafrázuje obžalobu, ale rozšiřuje ji o vlastní komentář: viníky označuje za „sobecké pijany“,

46 R. S. Přesvědčovat, přesvědčovat ... In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 26, s. 1.

47 Anonymní autor. Jak tloustnou krávy u Mertlíka v Červené Hoře. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 33, s. 3.

48 O. K. Hrubost a přání vesnického boháče. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 35-36, s. 5.

49 Anonymní autor. Zemědělský referent Pinkava myslí po staru. In *Nová brázda*, 1951, roč. II, č. 35-36, s. 4.

50 BORŮVKA. Nepřátelům republiky u nás pšenice nepokvete! In *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 7, s. 3.

51 Anonymní autor. Jací lidé pomáhali americkému vrahu? In *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 7, s. 4.

52 Anonymní autor. Tak, družstevníci, takhle ne! In *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 6, s. 3.

„sabotéry“, „nepřátele všeho pokrokového“, přičemž jejich sociální minulost je použita jako důkaz viny. Pasáže jako „*Nenáviděl lidově demokratický řád, protože mu znemožnil dále bohatnout*“ ukazují, že nejde o reflexi, ale performativní akt diskreditace.

V jiných případech je soudní jazyk přenesen i na běžné hospodářské záležitosti. Článek *Vesnický boháč vykořisťuje za všech okolností* neřeší pouze neplnění dodávek, ale obviňuje konkrétní osoby z třídní strategie a morální zrady. Rolníci jsou zde obviněni z „vysávání drobných“, z přetvářky, a jejich údajná vina je kolektivizována: „vesniční boháči“ jako skupina narušují JZD zevnitř. Zmínka o tom, že „by chtěli JZD využít k lepšímu drancování“ potvrzuje, že cílem není náprava, ale veřejná likvidace důvěry.

Sankce se nadále neformulují jako výsledek formálního řízení, ale jako nutný důsledek morálního zločinu. Ustálenou formu získávají i výčty viníků. Seznamy „neplničů mléka“ s přesnými údaji o místě a výši dluhu (např. „Čapek, Šereč – 4 000 l“, „Pivokoňský, Spyta – 5 000 l“) představují specifickou podobu veřejného odsouzení, který je přesný, jmenný a neodvolatelný. Tisk se zde stává evidencí i exekucí.⁵³

Charakteristickým prvkem roku 1952 je také dramatizace jazyka do podoby historického boje: neplniči nejsou pouze nezodpovědní, jsou označeni za „nepřátele výkupu“, „přísluhovače Ameriky“, „vnitřní sabotéry“. Texty běžně obsahují výroky jako „*Tvrdě a bez milosti proti nepřátelům republiky*“ nebo „*Kdo pomáhá diverzantům, je horší než oni sami*.“ Dochází tak ke kompletní dehumanizaci oponenta, bez soudního procesu, bez možnosti obrany, bez alternativního hlasu.

V této fázi plní *Nová brázda* roli ustáleného nástroje veřejného zostuzení. Články nevznikají jako komentáře, jsou psány jako oznámení trestu, často s přímým apelem na ONV, MNV nebo JZD, aby učinily závěr. Zostuzení je zde už ne individuálním incidentem, ale standardizovanou praxí. Jazyk je nástrojem dohledu. Tisk tribunálem.

ONV jako zdroj odsouzení, označování článků jako „referát ONV“

V průběhu let 1950–1952 se v *Nové brázdě* postupně ustaluje forma, v níž okresní národní výbor (ONV) nevystupuje pouze jako správní orgán nebo zřizovatel periodika, ale jako autor, vykonavatel a garant veřejných odsouzení. Mnohé články jsou přímo označeny jako „referát ONV“, „zpráva ONV“, nebo jsou psány v redakčním plurálu, který ONV zahrnuje: „*Projednali jsme*“, „*Byli jsme na místě*“, „*Zajistili jsme*“.⁵⁴ Tím dochází k institucionalizaci jazyka sankce, v němž ONV supluje absenci soudní moci jazykovým výkonem autority.

53 Anonymní autor. Neplniči mléka v roce 1951. In *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 1-2, s. 3.

54 *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 6, s. 1-4.

Veřejné zostuzení jednotlivců je zde produkováno jako oficiální stanovisko, nikoliv jako publicistický komentář a ONV zde vystupuje jako soudce v plném rozsahu. Bez obhajoby, bez řízení, bez možnosti opravného prostředku.

Navíc jsou v některých člancích uváděna konkrétní „zjištění“, o počtu kusů dobytka, výměře polí, výnosech, která působí jako důkazní materiál, byť chybí jakákoli zmínka o způsobu jejich ověření. Zde už ONV plní nejen roli orgánu dozoru, ale i aktéra morální spravedlnosti, který nepodává zprávu, ale činí závěr.

Tato forma psaní je o to závažnější, že v očích veřejnosti působí jako konečné rozhodnutí. ONV tímto způsobem vyvazuje sám sebe z právních závazků: tiskem deklarované stanovisko nahrazuje písemné rozhodnutí, a přesto má stejné důsledky. Ostrakizaci, odebrání přidělů, nátlak na vstup do JZD.

Redakce Nové brázdy tak funguje jako komunikační orgán ONV, ale nejen v propagandistické rovině, plní roli publikačního vykonavatele moci, která se opírá o jazyk rozhodnutí bez procedury. Právní forma je nahrazena narativní samozřejmostí: viník je viníkem, protože to ONV říká, a protože to čteme.

Symbolická moc MNV v kombinaci s tiskem

Zatímco ONV určoval rámce a cíle kolektivizační politiky, místní národní výbory (MNV) představovaly její konkrétní nástroj v terénu, tj. přímý kontakt se selským obyvatelstvem. V textech *Nové brázdy* se často objevují zmínky o tom, že daný případ byl „projednán s MNV“, že „z podnětu MNV bylo zjištěno“ nebo že „výbor obce doporučuje zveřejnění“. Tyto formulace ukazují, že MNV nebyly pouze zprostředkovateli dat, ale byly spoluautory veřejných rozsudků, které tisk finalizoval a zobecňoval.⁵⁵

Moc MNV přitom nebyla dána jen faktickou správní kompetencí (např. rozdělováním krmiva, osevů, potvrzení), ale i symbolickým statutem autority, především díky tomu, že jejich „hlas“ měl přístup do tisku. Pokud MNV rozhodl, že někdo „není dobrým hospodářem“ a *Nová brázda* tento výrok otiskla, vznikla tím dvojí rovina sankce: správní (např. ztráta výhod) a veřejná (ztráta pověsti).

Tato kombinace správního aktu s diskurzivní deklarací měla mnohdy silnější efekt než klasické právní postihy. MNV mohl doporučit, ONV mohl zformulovat a *Nová brázda* mohla provést bez potřeby právní procedury.

Zároveň je důležité, že samotná možnost být zmíněn v novinách, ať už pozitivně, či negativně byla vnímána jako akt moci. Ten, kdo měl přístup ke slovu, rozhodoval. V obcích, kde neplniči nebyli jmenováni, se sice mohl uplatnit vnitřní tlak, ale až medializace v *Nové brázdě* znamenala skutečný trest, a to i v případě, že nebyl formálně vyřčen.⁵⁶

⁵⁵ *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 20-21, s. 1-4.

⁵⁶ *Nová brázda*, 1952, roč. III, č. 7, s. 1-6.

MNV tak sice nedisponoval zákonodárnou ani soudní pravomocí, ale díky propojení s tiskem měl k dispozici jazykovou moc soudu neboli moc rozhodovat, kdo je „nás člověk“ a kdo už nikoli. Spolupráce MNV s regionálním tiskem tak vytvořila efektivní mechanismus morálního přepólování vesnice, v němž selhání nebylo porušením zákona, ale pravidel kolektivu, a proto bylo trestáno nikoli právem, ale hanbou.

Závěr

Analýza *Nové brázdy* v letech 1950–1952 ukazuje zřetelný a systematický rozpor mezi tehdejšími právními normami a jejich faktickou aplikací. Přestože československý právní rámec poválečných let formálně garantoval řádnou správní proceduru, možnost odvolání i právní jistotu, ve venkovské praxi kolektivizace hrály klíčovou roli mimoprávní nástroje sociální kontroly, tj. především tisk a lokální mocenské struktury.

Na stránkách *Nové brázdy* nevznikaly texty, které by informovaly o rozhodnutích přijatých na základě zákona, vznikaly zde veřejné rozsudky bez soudní moci. Viníci byli jmenováni, jejich skutky shrnuty, morální kvalifikace připojena, a to vše bez formálního řízení. Výsledkem byla kvazisoudní praxe, která sice postrádala právní formu, ale plně naplňovala její účinky: zostuzení, vyloučení, ztrátu výhod a donucení ke konformitě.

Z hlediska právní historie zde dochází ke klíčovému posunu: právo jako nástroj spravedlnosti je nahrazeno diskurzem jako nástroj řízení. Role národních výborů, především MNV a ONV, se přelévá z oblasti správního výkonu do oblasti morálního rozhodování, a regionální tisk se stává jeho prodlouženou rukou.

Tato praxe nebyla formálně ukotvená, ale byla opakovaná, stabilizovaná a akceptovaná. Vzniká tím specifická forma moci, kterou nelze pochopit pouze z hlediska norem: je třeba ji číst jako interakci právních předpisů, institucionálních zájmů a jazykové produkce, která měla přímé a reálné důsledky pro tisíce lidí.

Případ *Nové brázdy* tak potvrzuje, že právní dějiny nelze chápat pouze jako vývoj zákonů, ale i jako dějiny jejich vynechávání, nahrazování a inscenování v každodenní praxi, zvláště v období mocenských přerodů a nátlakových kampaní.

Nová brázda vznikla jako formálně standardní tiskový orgán okresního národního výboru – periodikum, které mělo informovat a sjednocovat obce regionu. Avšak její skutečná funkce se postupně přetavila v nástroj kolektivního dohledu a disciplinace. Skrze jazyk, strukturu a veřejnou distribuci suplovala funkci soudu i exekutivy – neformálně, ale účinně.

Tisk zde neplnil úlohu prostředníka mezi občanem a státem, ale stal se přímo součástí výkonu moci. Právní norma byla nahrazena jazykovou strukturou, rozsudek výrokem, trest izolací. A přestože nešlo o oficiální rozhodnutí, jednotlivci,

jejichž jména se objevila ve sloupcích *Nové brázdy*, čelili reálným důsledkům: ztrátě přidělů, veřejné hanbě, existenčnímu tlaku na vstup do JZD.

Případ *Nové brázdy* tak představuje pozoruhodnou studii toho, jak lze právní stát obejít bez změny zákona. A stačí jen změna jazyka, žánru a institucionální spolupráce. Tisk jako formální médium se stal neformálním soudem. A vesnice, která jej četla, se proměnila v kolektivního vykonavatele verdiktu.

O autorovi/About the author:

Mgr. Lenka Maisner

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III

Česká republika

e-mail: lenkamaisner@seznam.cz

<https://orcid.org/0000-0002-6886-9365>

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Dobová periodika / tisk

Nová brázda, 1950, roč. I, č. 5, s. 2-3.

Nová brázda, 1950, roč. I, č. 7, s. 1-2.

Nová brázda, 1951, roč. II, č. 24, s. 1-6.

Nová brázda, 1951, roč. II, č. 25, s. 3.

Nová brázda, 1951, roč. II, č. 26, s. 1.

Nová brázda, 1951, roč. II, č. 29, s. 2.

Nová brázda, 1951, roč. II, č. 30, s. 1.

Nová brázda, 1951, roč. II, č. 31, s. 2-3.

Nová brázda, 1951, roč. II, č. 33, s. 3-4.

Nová brázda, 1951, roč. II, č. 34, s. 3-4.

Nová brázda, 1951, roč. II, č. 35-36, s. 4-6.

Nová brázda, 1952, roč. III, č. 1-2, s. 3-6.

Nová brázda, 1952, roč. III, č. 3-4, s. 1-4.

Nová brázda, 1952, roč. III, č. 6, s. 1-4.

Nová brázda, 1952, roč. III, č. 7, s. 1-6.

Nová brázda, 1952, roč. III, č. 18-19, s. 1-6.

Nová brázda, 1952, roč. III, č. 20-21, s. 1-4.

Nový čas, 1984, roč. XXV, č. 9, s. 5.

Právní předpisy / Legal acts

Zákon č. 280/1948 Sb. o krajském zřízení.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

DONÁTOVÁ, Ludmila. *Vzpomínky babičky ze Lhoty*. Hradec Králové 2024, s. 20.

JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945–1960*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 15-28.

JUNĚCOVÁ, Jiřina a PŠENÍČKOVÁ, Jana. *Zemědělské družstevnictví: Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD: 1948–1949*. Praha: Státní ústřední archiv, 1995, s. 31-32.

KAISEROVÁ, Kristina, ed. *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960: model fungování, dopady a vyrovnávání se s následky*. Ústí nad Labem 2012, s. 47-62.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948–1953, 2. část: Zakladatelské období komunistického režimu*. Praha: SPN, 1991, s. 79.

KAPLAN, Karel a PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2001, s. 20-36.

MAISNER, Lenka. *Rod Donátů*. Hradec Králové 2023, s. 92.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

DOUŠEK, Roman. Negotiating the Representations of the Village in Socialist Czechoslovakia. In *Rural History*, 2024, roč. 35, č. 2, s. 397-417.

KUKLÍK, Jan. Changes in the Czechoslovak Legal System 1948–1960. In *Czech Law in Historical Contexts*. Praha 2015, s. 159-168.

ŠIKULA, Martin. Vesnické noviny a satirický obraz kolektivizace 50. let 20. století v moravských okresech severozápadního Horácka. In *Západní Morava. Vlastivědný sborník*, 2011, roč. 15, s. 110-137.

ŠPLÍCHAL, Adam. Legal Regulation of Collectivisation and its Implementation on the Example of a Particular Family. In *Edge of Tomorrow 2: The Next Generation of Legal Historians and Romanists*. Brno 2024, s. 248-262.

Internetové zdroje / Internet sources

Ústav pro studium totalitních režimů (dále ÚSTR), Dodávkové smlouvy jako nástroj perzekuce selského stavu, dostupné online: <https://www.ustrcr.cz/dodavkove-smlouvy/> (cit. 6. 7. 2025).